Nemzet születik

Lőrinc Péter riportkönyve

Nem tehetek róla, Lőrinc Péter kis riportkönyvét forgatván, egyre Egon Erwin Kisch rég olvasott riportkönyve jár eszemben, az »Ázsia újjászületett«. Nem értékmérés, nem összehasonlitgatás akar ez lenni, pusztán egy — mind a két könyvvel kapcsolatos — ténynek megállapitása: szintén ilyen meghökkentően új, a szomorú mult jelzése mellett ilyen derűlátóan vidám fölfedezések leirása sorakozott E. E. Kisch könyvében is, mint most a Lőrinc Péterében. A »száguldó riporter« könyve földrajzi méretekben nagyobb dolgokat markolt akkoriban, talán több a tárgyilagosság, higgadtság a Kisch riportjaiban, nyugodtabb, szenvtelenebb a hang is nála; mégis Lőrinc könyve rokonműfajjá minősül, mivel ő is Kischhez hasonlóan, újszerűségükkel ható dolgokat mond el az irodalmi riport eszközeivel, egy fölébredt vidék multjából és jelenéből.

Még egy dolog az, ami rokonságot kovácsol a két könyv közé: »Ázsia újjászületett« jelenti E. E. Kisch és »Nemzet születik« jelenti Lőrinc Péter, és hozzá kell tennünk: mindkét könyvben az a fontos, hogy a szocializmusban születnek újjá tájak és népek. S Lőrinc Péter is, akár Kisch ellentétes képek szembeállításával rajzol egy érdekes, mozgalmas világot.

Vajdasági magyar, aki nem volt katona hazánk déli részén, s nem ismerte Makedóniát, Lőrinc könyvében megismerkedhet ennek az új országnak, Szövetségi Népköztársaságunk egyik tagállamának vidékeivel, nyomasztó multjával és építő, változtató jelenével. Megismerkedhet a Makedóniában nem járt olvasó a születő makedón nemzettel, amint az önmagát teremti meg a — szocializmusban. A mult és a jelen különböző tényei szinte rikoltó élességgel mutatnak rá arra, hogy mekkorát lépett előre a hegykatlanok népe.

Sokrétű, színes jelentés Lőrinc riportkönyve arról a vidékünkről, ahol az elmaradottság az elnyomás miatt a legkiáltóbb volt, s ahol a fölszabadulás a népnek a legtöbbet adta: a nemzetté levés eszmélkedését a társadalmi fölszabadulás ujjongása közben.

Lőrinc Péter egy könyvben vetiti Makedónia multjának és jelenének képeit, és ez a párhuzamba állítás pontos fogalmak meglelésére inditja az olvasót, hogy a makedón hegykatlanok lakosságának a mienkétől annyira elütő életét valóságosan megismerje.

Nem állhatom meg, hogy ne idézzek a könyvből:

»Makedóniában most teremtik meg az ábécét, az irodalmi nyelvet és nyelvtant, most fogtak hozzá a tudomány és művészet szakkifejezéseinek megteremtéséhez, a történelmi kutatásokhoz, a népi melódiák és népköltészet termékeinek összegyüjtéséhez. »Ábécé és — egyetem!« — cseng vissza bennem Kiro Milyovszkinak, a Tervbizottság elnökének szava, mert itt csakugyan az abc-étől az egyetemig mindent egyszerre, egyidőben teremtenek meg. Két éve még nem volt ábc és nem volt makedón nyelvű iskola. Ma negyvenen felül van csupán a gimnáziumok száma és vannak, »kereskedelmi gimnáziumaik«, és tanítóképzőik és számos egyéb ipari, műszaki és más szakiskoláik is. Az idén nyílik meg a tanárképzőjük, már két éve működik a bölcsészeti szak, és most szervezik az orvosi, a földművelési és erdészeti szakot. Megnyílt már az első albán és első török középiskola is Makedóniában«. (Ősi és új kultúra Makedónia földjén, 1948.)*

Kicsit történelem, kicsit földrajz, néha színes életírás, máshol meg szinte sötét filmképek vetitése ez a riportsorozat, de együtt egy vidék életének sokoldalú föltárása. Olykor a szív, olykor a tudós agy adja tollára a szavakat, de mindig testvérien megértő és nagyon-nagyon az életükbe látó, ismerősként forgolódó ember az író, aki a Balkán egy rohamosan épülő, új országának hűséges tudósitója.

(Egyre lombosodó magyar könyvkiadásunkban esemény ez a könyv, a fölszabadulás óta második riportkönyvünk. És arra is bizonyság, hogy hatalmas irammal változó valóságunk, szocialista építésünk alkotó nagy napjai riporttal közelíthetők meg a legkönnyebben).

A háború előtti gyarmati kizsákmányolás és nemzetiségi elnyomás iszonytató légkörét lúdbőröztető életföltárással hozza elénk a néhány régi riport. Iskolátlanság, éhezés, napszámos — pecsalbár — vándorlás a földtelenség miatt, a kevert nemzetiségek vallási és nemzetiségi egymásraúszítása, a besúgórendszer kiterjedt hálózata, az ébredő gerinces értelmiség irgalmatlan elfojtása és, amennyiben lehet, elszerbesítése Makedónia szerbnyelvű iskoláiban: ez volt a mult. A nagyszerb burzsoázia csendőruralmának a primitiv viszonyok között rémesebben ható emberkínzását maga a régi riportsorozat nem mutatja be közvetlenül. Az elnyomószervek munkáját a szerbnyelvű középiskolákban láttatja az író, előtérbe tolva. De finom eszközökkel minden téren érzékelteti.

Ismét idézek a könyvből:

»Vannak akik emlékeznek még: meg volt szabva a dohánymennyiség a régi Jugoszláviában és büntették azt, aki — többet termelt. Mert számolta ám a finánc a dohányleveleket a tövön. Az állam viszont, amely puskával lövetett a dohánycsempészekre, a termelőnek 5 dinárokat fizetett kilójáért, amikor a spenót kilója is 8 dinár volt«. (Napraforgó a Radika-szorosban, 1947). Továbbá: »Mert volt Szecskó — jaj senki meg ne hallja, hiszen hivatalos neve — Risztics! — 1908 előtt egyszerű földnélküli jobbágy is és úrdolgában dolgozott, művelte a bég földjét, a csitlukot. Aztán jöttek az ifjútörökök. A »ráját« a »csipcsiját« a jobbágyott ugyan nem szabaditották fel ők sem, de megtisztelték azzal, hogy elfogadták — török katonának. Hát Szecskó akkor kiment Amerikába. A török uralom végeszakadtával, 1912-ben hazajött, de amikor látta, hogy

* A könyvből vett idézett után zárójelben azon riportok cimét és megirása évét közlöm, amelyekből az idézetek vétettek.

— cseberből vederbe, hogy bizony nem a Krusevói Köztársaság, nem Goce Delcsev hazája, a makedón haza, várja tárt karokkal, de az újabb elnyomás, visszatért Amerikába. Most itt van és meleg báránykát tart a keblén a hideg januárban. De Koszta úgy tartja és Szecskó hiszi szilárdan, hogy még a vén Szecskó is, ő maga is megéri a Goce Delcsev hazáját. A makedón hazát, a szegény ember hazáját!« (Felfedezem Makedóniát... 1937). S aztán: »A számok beszélnek. 43 ezer faborona és csupán 3 ezer vasborona volt Makedóniában. De az ekeállomány még jellemzőbb a gyarmati kezdetlegességre. 65 ezer volt a faekék száma és ezzel szemben csupán 56 és mondd ötvenhat (nem: 56 ezer) vasekéje volt Makedóniának«. (A haladás élő jelképe, 1947).

Kissé fojtott hangon, kissé takartan mindvégig ott érezzük Lőrinc régi írásaiban a nemzetiségi fölszabadulási vágy mögött a haladó erők tevékenységét, a Párt tevékenységét, és bizony a burkoltság evvel kapcsolatosan az akkor készült riportokban egészen indokolt.

Egyik régi riportja szavait idézzük: »De Ilija és Tenni, de Mite és Andon, de Gyura és Penka, folytatták a harcot. Az osztályharc eszközeivel harcoltak ők is. Összejöveteleken vitattak meg minden kérdést. Az egész város közvéleményét hullámzásba hozták. Szülői értekezleteket szerveztek. Bojkotálták a kémeket. Megszervezték az ülősztrájkot... Ott ült a sok diák a negyedik osztály padjaiban, benn maradt az osztályban, nem hagyta el a sztrájk idejére a termet, ott ültek, de csupán testi jelenlétben, a szellemük, a gondolatuk messze járt«. (Iskola a gyarmaton, 1939).

A mocsár, a malária, a terméketlen sziklák, az üres kőházak, a vándorló pecsalbárok Makedóniája azonban Jugoszlávia népeinek sorában megvívta szabadsághardát a fasizmus ellen, a nagyszerb burzsoázia ellen, mindennemű kizsákmányolás ellen. S ha legjobbjaink kegyetlen megritkíttatása árán is, és némely nemzetiségének szinte teljes kiirtása után (pld. a bitolai zsidó lakosság), nagy energiával a nemzetteremtés és szocialista országépítés birkos nekilendülésével napról-napra ragyogóbb tetteket, az anyagi és szellemi alkotás csodáit valósítja meg.

Mit mond a könyv erről? »Technika, racionális földművelés. És a káderek? Vajjon gondoltunk-e arra, hogy ezek a címek azoknak szólnak. Ezek a tervek azoktól várják a megvalósítást, akik pár éve még nem tudták mi a vaseke, akik nemrég nem tudták mi az istálló, a trágya, akiknek nem volt lovuk, akiknek ma sincs még butoruk... akik 80 százalékban írástudatlanok voltak. De akik szörnyű nagy ugrásokkal járnak nyomunkban és idestova beérnek. A helyi bizottságokban, a paraszt termelőszövetkezetekben olyan emberek ülnek és irányítanak, akik ma tanultak olvasni, ma tanulják a telefon fortélyait ahogy tegnap a gépfegyver működési elvét tanulmányozták. És nemigen találják nehezebbnek, kifürkészhetetlenebbnek a telefon és traktor gépezetét a gépfegyver és aknavető gépezeténél«. (A haladás élő jelképe, 1947).

Minden régi bajnak gyűlöletét s minden jó újnak valóraváltását a szerző egyéni fájdalmán és egyéni örömén át sugározva érezzük, s ez az igazmondás hitelességét, a való tények bélyegét süti a riportkönyv minden oldalára. És egy nagyon fontos dolog a riportkönyvben, hogy minden írás főtárgya az ember, a küszködő, föltörekvő, leigázhatatlan ember.

Lőrinc Péter könyve, amellett hogy szinte kirándulásra csábít az új Makedóniába, mert vonzóan ismerteti ezt az egykor gyarmati s ma

gőzerővel, sőt villanyerővel haladó világot, értékes bizonyítékul szolgál arra is, hogy Tito Jugoszláviájában helyesen, a lenini elvek szerint oldották meg a nemzeti kérdést. S ez az a kérdés, ami miatt a jugoszlávellenes rágalomhadjárat idején kétszeresen időszerű volt a könyv megjelentetése. Nemcsak népeink egymást megismerésének jó ügyét szolgálja, de ország-világ előtt hitet tesz magyarul is, hogy hazánkban a Párt vezetésével a szocializmust építjük, s hogy ezt tehessük, leninista módon meg kellett oldani a legfájóbb társadalmi kérdéseket. Megoldottuk. És építéseink sikere minden nap új riportokra ösztönzi lelkes tollforgatóinkat. Hogy az egykori gyarmat is milyen rohamléptekkel halad: nézzétek a multban gyarmati Makedóniát, ma Szövetségi Népköztársaságunk egyik tagállamát, amelyet a török és siptár kisebbség is hévvel épít, mert azt hazájának érzi.

Ez a könyv egészen közel hozza hozzánk, hazánk északi részén lakó magyarokhoz Makedóniát, az újjászülető és alkotó makedón népét, és a makedóniai kisebbségek életének jóraforduláját is egy-egy jól sikerült képpel fölvillantja.

Lőrinc Péter humanista. Ez a humanizmus, ez az emberségesség egész könyvét átfogja. Szocialista emberszeretetének derűje a távoli és közeli multat a legsötétebben, és a jelent a legörömösebben rajzoló könyvoldalakon egyaránt ott lengedezik, és állandó alaphangot ad Lőrinc minden mondanivalójának.

Hogy magára az írások alapformájának taglására térjünk, meg kell mondanunk, hogy a régi írások novellisztikusabbak, az újjabb írások inkább riportok, bár az irodalmi színvonalra törekvés egyikféle írásban sem hiányzik. Persze érthető és indokolt az irodalmi burkoltság a háború előtti írásokban. Akkor cenzúra működött.

Irói kifejezés módjával néhol a naturalizmus, sőt verizmus határáig merészkedik a szerző de az élet amelyet leír, olyan iszonytató, hogy csak szigorú mértéktartással, ideológiai biztonsággal kerüli el, hogy ezt a határt is túl ne lépje, mert a mult gyarmati élet szörnyűségei erre lépten-nyomon nemcsak alkalmat adnak, de kihívóan vonzanak. S dicséret illeti Lőrinc Pétert, hogy mondanivalója válogatásával, a leírt élet legsötétebb tényeivel is a jó, a fény felé törekvés erejét tudatosítja. Fiatalos, szinte mámoros lelkesedés csap föl a szerzőben mindig, amikor a haladás legkisebb hajtására is rábukkan a sötétség szövevényében. Mondanivalóinak tanáros, oktató áradása mindig magával ragadja olvasóját. Az első benyomások adta frisseség mindig a gyermekies örömű müvész rácsodálkozását juttatja az olvasónak. Ez teszi széppé és közelivé a vajdasági ember számára ennek a messziretűnt régi, és közelivé vált új életnek leírását.

Lőrinc Péter nyelvezete folyamatos, jóizű elbeszélő nyelv, sok líraian meleg elemmel. Egyes kifejezéseiben azonban idegenes, (fehér gabona, kenyérgabona helyett stb.) néhol meg kissé szószaporító. Írásai általában érdekesek, gördülékenyen haladnak csattanós befejezésük felé. Soha és seholsem unalmasak, s ez riportoknál, de különösen irodalmi célkitűzésű riportoknál elsőrendű érdem. Sok földrajzi és történelmi ismeretet nyujtanak az egyes írásrészek, de egy-két helyen mégis fárasztó a földrajzi helyek, adatok sorolása. Az új kifejezések keresettsége is föltűnik itt-ott és helyenként groteszk, furcsa kifejezésekre ragadja az írót ez a keresettség (»szabad tizpercek padjai« 59. old.; vagy »áthúzták testükön a

kemény gerincet« 61. old. stb.) de ez inkább a régi írásokban fordul elő. Az új írások stílusa biztosabb, megragadóbb, talán az író fejlődésén kívül azért is, mert az új élet örömeinek kifejezésével teltek. S mert fő mondanivalóját a szerzőnek nem kellett stilárisan burkolgatnia.

Szinte sajnálja az ember, hogy nem vaskosabb, még több riportot tartalmazó ez a könyv. Kár volt jegyzetei földolgozásával takarékoskodnia az írónak, hiszen utószavában azt mondja, az új Makedóniából: »Egész könyvre való anyagot hoztam magammal.« S utána: »Tizenkét év termésének kis részét, töredékét hozza tehát ez a könyv.«

A lapokban, folyóiratokban közölve is színesen hatott és megtette a maga dolgát egy-egy riport, de így szervesen együtt, az újságok kérészéletű oldalairól átmentve, érdekfeszítőbb, jelentősebb és nyomatékosabb olvasmányt képeznek Lőrinc írásai.

Jól tette szerző és kiadó, hogy a könyv régi írásait is átmentette a mai olvasók számára, mert így azt is dokumentálják ezek a régi írások, hogy volt itt a háború előtt is, a régi Jugoszláviában haladó magyar gondolat, bontakozott itt a haladó magyar irodalom. Még több régi vajdasági magyar írásmüvet kellene átmenteni a szocializmust építő mába.

Kár, hogy az új írások Lőrinc könyvében aránylag régiek, legalábbis keletkezésük idejét tekintve. Egy riportkönyvnek néhány hét alatt kellene piacra jutnia. Ez még mindig könyvkiadásunk betegsége, hogy a legújabb írások is mire könyvbe kerülnek, kissé megkopnak és koravének lesznek, mikorra a szerkesztőségi iróasztalokban való hányattatás után napvilágott látnak. A »nemzet születése«, a makedón szövetkezetek száma ugyan előrehaladt, míg ezek az írások a könyvpiacra elkerültek. A kiadás késése folytán irodalmi műveinek csak időtálló értékeikkel, a másodlagos s később kialakuló hatásukkal hatnak, de a frissen született művek elsődleges, azonnali hatását elveszítik. Pedig ez az elsődleges hatás az írói siker egyik döntő tényezője s az írót folytonos munkára serkentő alkotóöröm egyik biztosítéka.

Kár, hogy Lőrinc írásai sorrendjét nem keletkezése idejük szerint határozta meg. Legalább egyet, a »Napraforgó a Radika-szorosban« címűt a régibb keltezésű irások után kellett volna besorolnia, mert így némileg zavart okozó, közbevetett életkép vált belőle. Olvasás közben ezen úgy segítettünk, hogy a régi írások után újra olvastuk ezt az egyik legjobban sikerült riportot. Így szebb volt és pontosabban elérte a kivánt hatást.

A riportkönyv címlapján egy elgondolkozó, fehérkendős parasztasszony képe látható. Kiállításban szép a címlap, de talányos. Ez az arc jelképezné a mai cselekvő, építő és szabad nemzetet szülő Makedóniát?

Végül — mint majd minden Vajdasági magyar könyvben — elég szép számban fordulnak elő Lőrinc könyvében is a sajtóhibák. Nemcsak olyan kisebb, zavart nem keltő betűhibák, amiket az olvasó könnyen behelyettesít, hanem csúnya, zavart okozó, néha nevetést kiváltó sajtóhibák is. Pld. lősztrájk áll ülősztrájk helyett (69. old.) 1945 1935 helyett (76. old.). Ginos debari csacsik (talán csinos? 6. old.) stb. De van olyan hiba is, ami külön említést érdemel. Ez: a kötőjelek helyett a gondolatjelek használata. Nyomdász szedőink egy része (s ezt a tényt jónéhány könyvben és az újságokban is állandóan megfigyelhetjük) nagyon szívesen hosszú minuszt, gondolatjelet rak az összekötendő két szó közé való rövid kötőjel helyére. Ezáltal ahelyett, hogy a két szót összekötné, az

egy mondatot kétfelé vágja. Lőrinc Péter könyvében is előfordul eféle szerencsétlen kötőjel helyetti gondolatjel használata. A könyv 101. oldalán pld.: »Egy kis szörnyű — súlyosan sebesült, 18 éves lányt hoztak...« stb. Az ember okvetlen így érti első olvasásra: Egy kis szörnyű lányt hoztak, aki súlyosan sebesült, 18 éves stb. Egyszer már le kellene győznünk könyveinkben a vidékiességet, valóban azt közölni amit íróink leírnak. És ez a föladat elsősorban korrektorainkra és nyomdászainkra hárul.

Laták István